

T Ü K Ö R

A KÉT TATJANA.

Nem lehet eléggé hangsúlyozni, hogy a felszabadulás előtti időkben mekkora bünt követett el az irodalom iránt érdeklődő közönséggel szemben is, a jobboldali uralkodó réteg. Nemcsak a magyar írókat tarták hamis képből és lényegüktől megfosztva az olvasóközönség elé, hanem a külföldi s főleg az orosz irodalmat is megcsontkítva, vagy félrevezető formában adták közkézre, ha ugyan sor került csak erre is. Míg a magyar írókat könnyebb volt átértékelni a felszabadulás után, addig a külföldi írónál ez nem ment és nem is megy ilyen könnyen. Még ma sem könnyű helyes színben bemutatni egy külföldi író, vagy költőt, mert más nyelven írta eredetileg művét. Azonkívül a felszabadulás előtti, vagy éppen még az első világháború előtti műfordítások tükrözik az akkori magyar társadalom képét is. Az ily műfordításokról tehát először azokat a meghamisító sallangokat kell leválasztani, amelyeket a műfordító rakott, éppen az adott társadalmi helyzetnek megfelelően, az illető műre.

Nehezebb ezt a feladatot elvégezni akkor, ha a szóbanforgó külföldi műről csupán egy fordítás áll rendelkezésre, mely éppen azok miatt a sallangok miatt, melyek meghamisították, belopta magát a kispolgárság, tehát a régi olvasóközönség szívébe. Manapság azonban már a munkásság is kezébe veheti s mohó érdeklődéssel kezébe is veszi a tőle eddig elzárt irodalmi termékeket. Természetes, hogy nem elégítheti ki a dolgozó emberek igényét az, ami kielégítette a kispolgárokét. Ezért válik szükségessé azoknak a külföldi s főleg orosz alkotásoknak újbóli lefordítása, melyeket meghamisítva adtak a magyar olvasóközönség kezébe.

Manapság már nyilvánvaó, hogy ez a meghamisítás történt Puskin, 1866-ban Bérczy Károly által lefordított „Anyegin Eugén” című versesregényével is. Szerencsénk azonban, hogy közvetlenül a felszabadulás után, 1945-ben megjelent Mészöly Gedeon új Anyegin-fordítása, mely Puskin valódi arcát mutatja be, mely műfordítás azonban sajnálatos módon nem terjedt el szélesebb körökben.

A XIX. század elején mélyreható változások kezdetét láthatjuk az európai társadalmakban s főleg Oroszországban. Ezek a falu és a város, most már mégjobban látható kettészakadásával kezdődnek. A feudális nemesség ideológiája a racionalizmus. Ez végső szakaszában jelentkezik ekkor, mely a cinizmus. Oroszország városaiban „byronizmus” és a „mal du siècle” néven ismert jelenség tapasztalható. Ez menekülési kísérletet jelent a kor válságaiból. A racionaliz-

mus idejét multa s átcsap már cinizmusba, szerelmi téren pedig erotikus kapcsolatok keresésébe. A racionalizmusnak megfelelően, „ésszerűen“, az érzelmeket elvetve kötik meg a feudális nemesek a házasságaikat. A földbirtok egy tagban maradása, vagy éppen más földbirtokkal való egyesítése miatt, nem azokhoz adják a feudális urak lányait, akiket azok választottak, egyszerűbben, akiket lányaik szeretnek, hanem azokhoz, akiket ők szemeltek ki lányaik számára. Ez csak egyszerű példája a feudalizmus érdek-házasságainak, ennél sokkal bonyolultabb okok is vezették a leányokat arra, hogy leányaikat az általuk kiválasztott férfihoz adják. Egy deformált városi életet láthatunk tehát, egy dekadens ideológia következményeként.

S ezzel szemben áll a falu. A falusi magányban élő emberekben s nem utolsó sorban az itt élő kis nemes nőkben előtérbe kezd jutni a romantika hatására az érzelem. Oroszországban igen élénk ebben az időben a francia hatás, s jelentkezik a romantikának a haladó, Rousseau-féle ága. Az érzelem fellázad a racionalizmus ellen és így szűkebb értelemben értve, az arisztokrácia ellen. Tehát a romantikának anti-racionalista és anti-arisztokratikus hatása van. Ennek másik ága, a Chateaubriand-féle (mely a Rousseau-elindította romantika hanyatló, reakciós ága) inkább a városokban észlelhető. Oroszországban a vidéken élő kis-nemességnek patriarkális színezete van. Ez annyit jelentett, hogy a kis-nemesség bizonyos értelemben összefonódott a néppel, s ennek a mi esetünkben igen nagy a jelentősége. A falu friss, természetes, egészséges és erős, a város ezzel szemben szenved a byronizmusban, a „mal du siècle“-ben, deformálódott és természetellenes.

Puskin Anyegin Eugén című versesregényében ezt a társadalmi képet láthatjuk. Az egyik oldalon ott áll Anyegin, a tipikusan orosz nagyúri figura, aki a várost jelenti. Az orosz városokat, az ottani életet Puskin már a versesregény első fejezetében élénk tárja. Szemben áll vele Tatjana, aki viszont a falut testesíti meg. Itt van jelentősége az orosz kis-nemesség patriarkális jellegének, mert ez a tény jogosította fel Puskint arra, hogy a kis-nemesi Tatjánában a népet ábrázolhassa.

Tatjana is fellázad a racionalizmus ellen. Öntudatosodni kezd, mert a romantika felszabadította az érzelmet. A romantika befelé, saját maga felé fordítja az embert. Álmódzni kezdenek a nők, valami másról, ami jobb, mint mostani helyzetük. Tudjuk nagyon jól, mi a romantika kísérő jegye: ábrándos táj, szelíd, békés nyugalom. A nők számára ez nagy szerelmet, titkos és bonyodalmas szerelmi kapcsolatok elképzelését jelentette, melytől valami szépet és jót vártak. Még kis mértékben, de világosodni kezd a nők előtt, hogy a nő is ember, hogy a nő sem alacsonyabb rendű lény, mint a férfi. Önállósulnak és öntudatosodnak, mint nők. Természetes, hogy ennek az öntudatosulásnak első szakasza az volt, hogy szerelmi kapcsolatban egyenlő félként akarnak szemben állni a férfivel. Kezdi észrevenni, hogy ők nem bábok, akiket az apa érdekeinek megfelelően kell felhasználni, hanem önálló, értékes emberek. S Puskin egy ilyen, már öntudatosodó Tatjánát rajzolt meg. Puskin verses-

regényében Tatjana már egyenlő félként akar résztvenni az Anyeginhez fűződő szerelmi kapcsolatban.

Említettük az előbbieken, hogy Eugén alakja a várost, Tatjana pedig az előbbiek hatására és azoknak következtében, öntudatosulásával a falut testesíti meg. Így Puskin természetesen típust rajzolt. Kétségtelen, hogy Tatjana alakja az előbb elmondottak miatt haladó jellegű.

S ettől a haladó jellegétől fosztotta meg Puskin e remekművét Bérczy Károly fordítása.

Minden műfordítás tükrözi annak a társadalomnak a képét, melyben a műfordító elvégezte munkáját. Bérczy 1866-ban, tehát a magyar kapitalizmus fejlődésének és virágzásának az elején fordította le az Anyegin-t. Szalonjainkban és főúri köreinkben már ekkor divott a biedermeier érzelgős nyelve és a raffinált, nagyrészt erotikus kapcsolatokat kereső szerelmi viszony. Mindez nyilvánvalóvá teszi, hogy Bérczy műfordításában ezeknek a jeleit, sőt kifejezetten az ilyen szalónok nyelvét és szokásait találjuk meg.

Manapság számunkra már nem Anyegin, ez a tipikusan orosz nagyúri gavallér a hős, hanem Tatjana s mégpedig azért, mert benne találjuk meg a XIX. század elejének azt a társadalmi jelenséget és tényét, miszerint a nő önállósulni kezd és ennek folytán a szerelemben egyenrangú félként kíván résztvenni a férfivel. Így Tatjana alakja az előremutató. S Tatjana alakját teljes mértékben meghamisította Bérczy Károly fordításában. Raffinált, már sok szerelmet próbált szalónhölgygé, démonná teszi ez a romlatlan, naív, gyermeki, de már öntudatosodó vidéki lányt.

Nincs szándékunkban most az egész versesregényt figyelembe venni, csak Tatjana alakját vizsgáljuk a két fordítás alapján. Ezért két Tatjánát tárgyaló, leíró, bemutató és jellemző részt ragadunk ki Puskin művéből. Az egyik Tatjana levele Anyeginhez, a másik pedig az a versesregény végén lévő jelenet, melyben Tatjana beszél az előtte térdeplő Eugénhez: Tatjana öntudatos volta ebben a jelenetben domborodik ki teljes mértékben, azonban öntudatosodásának első jeleit már levelében is megtalálhatjuk.

Már itt szeretnénk hangsúlyozni, hogy Mészöly fordítása világosabb, érthetőbb és ami a lényeg, az igazi Tatjánát mutatja be. Bérczy feleslegesen érzelgős szavakat, mondat és szófűzéseket használ fordításában. S ezzel a biedermeier érzelgősséggel hamisította meg a tulajdonképpen hőst, Tatjánát is.

A XIX. század elején egy vidéki orosz faluban megismeri Tatjana Eugént. Tudja, hogy ki és hogy milyen az a fiatalember, akit már az első látásra megszeretett. Szerelme azonban őszinte és naív. Ez érthető, hiszen annak ellenére, hogy ő tesz lépéseket leveleivel a szerelmi kapcsolat megkezdésére, még botorkál az önállósulásnak és öntudatosodásnak ez első szakaszában. Ne essék tévedés; a nő által való kezdeményezés még nem esik oly elbírálás alá, mint a kapitalizmus korában, ahol a mohó pénz utáni vágy még a nőt és a szerelmet is pénzszerzési forrássá alacsonyította.

Ismételjük: Tatjana már az az öntudatosodó nő, aki egyenlő félként akar résztvenni a szerelmi kapcsolatban. Most nézzük: milyen

közvetlen indítékai lehettek Tatjánának arra, hogy őbenne is meginduljon ez a, már akkor az orosz kis-nemesi hölgyek nagyrésztében meglévő, tehát így társadalmi jelentőséggel bíró, öntudatosulási folyamat? Nézzük, mit találunk erre vonatkozóan Puskin művében? Szó szerint semmit. De a XIX. század realistái nem mindig tudatosan realisták. Nem mondja meg Puskin, hogy Tatjana milyen társadalmi jelenségnek a típusa, mert öntudatlanul rajzolta meg Tatjánában az ilyen, akkor már típusként jelentkező női alakot. S így azt sem mondja meg, hogy Tatjánának milyen személyes indítékai lehettek arra, hogy ő, személy szerint is elinduljon a már előbb említett úton. De mindez, ennek ellenére kiválglik művéből.

Ír Puskin a leány anyjáról. Tatjana anyja megismert és megszeretett egy gárdatisztet, noha akkor már jegyben járt későbbi férjével. Hiába volt azonban a nagy szerelem, mégis hozzáadták ahhoz, akit nem szeretett. A faluban, ahová férje vitte felejtetni, eleinte búslakodott, de később örömet lelte abban, hogy kikocsizott a munkásokhoz, besózta a gombát télire, lenyírta az ujoncok haját és abban, hogy szombatonként fürdőt csinált. Tatjana ezt látta anyjától s mindez már őnéki még a megszokás örömeit sem adhatta. Ő szeretni kívánta férjét, ahhoz akart férjhezmenni, akit szeretett. Említettük már, mit jelentett a romantika a fiatal lányok számára. Délcegg férfit, csendes, arnyas helyet, ahol azszal a férfivel, akit szeret, boldog lehet. Erre vágyott Tatjana is. Nem megalázott szolgálója akart lenni férjének, akinek oldalához odaláncolják, hanem egyenrangú társa. De ez csak az egyik személyes indíték.

Akkor, amikor már megszerette Eugént, megkérdezi dajkájától, hogy volt-e ő valaha szerelmes? S a dajka így válaszol: „/ Szeretlem! Mit nem? Akkoron még. / Hallott is illyet valaki! / A néhai napam (nyugodjék) / Világbul űzött volna ki“ / De kérdezi Tatjana: / S hogy történt esküvőd e nélkül? / Mire a dajka ugyancsak egy erőszakos férjhezadást mesél el: / Hát isteni szent végezézbül. / Tizenhárom ha multam én, / Fiatalabb volt a legény, / Két hétig járt nászasszony ebben / A szüleimhöz. Azután, / Áldását adta az apám, / Én rini kezdtem nagy ijedten, / Hajam bontása ríva lett / S dalolva vitt a nászmenet. /“ (Az előbbieket Mészöly fordításában közöltük. Itt még nem hasonlítjuk össze a két fordítást, hiszen csak az értelmet s nem a fordítást nézzük). Tehát itt ugyanazt látja Tatjana, mint édesanyja esetében. S rögtön ez után az eset után, levelet ír Eugénnek. Ekkor határozza el, hogy levelet ír, talán azért, hogy megragadja az alkalmat, hiszen most van egy férfi, akit ő is szeret.

Keresnünk kell tehát azokat a csirákat, melyek Tatjana levelében is megvannak, de amelyek csak a versesregény végén lévő jelenetben domborodnak ki teljesen, miszerint Tatjana egy öntudatos nő, aki egyenrangú félként akar ebben a szerelmi kapcsolatban szerepelni.

Az érthetőség kedvéért először bemutatjuk Tatjának levelének tartalmát. Ezt írja: Tudja, hogy elítélendő cselekedet az, hogy ő ír Eugénnek, tudja azt is, hogy joga van a férfinak ezért őt elítélni. Hallgatott volna akkor, ha ugyan ritkán is, de láthatta volna szerelmesét. Az emberek mondták azonban, hogy Eugén elzárkózik

mindenkitől, így hát nem tűnhetett fel ő Anyeginnek. Kérdi azután, hogy miért jött el hozzájuk? Ha ez nem történik meg, akkor az ő szíve nyugodt marad s majd egyszer hű felesége lett volna valakinek. De itt fölkiált, hogy másé nem lett volna. Régen, nem ismerve is ismeri és szereti Eugént s ahogy meglátta, tudta, hogy ő az, akit így is szeretett. Ő beszélt vele mindig, ő a védangyala, vagy kísértője. Azután kéri Eugént, hogy oszlassa el kétségeit.

A Bérczy-féle fordítás elédcsíti, érzélgőssé teszi ezt a levelet éppen úgy, mint az egész művet. Játékos, de erőszakoltan játékos és mesterségesen könnyed verssorokkal kezdődik Bérczy fordításában a levél.

Én írok önnek — e lépéssel
Mondhatok-e még egyebet?
Ön — jól tudom — most megvetéssel
Büntethet, sújthat engemet.
De ha irántam kebelében
Csak egyetlen szikrája kel
A szájalomnak: nem hagy el.

Mészöly fordításában ez viszont így hangzik:

Én írok Önnek. Szörnyűség ez —
Mást nem lehet rá mondanom.
Az elítélő megvetéshez
Van is joga most, jól tudom.
De ha egy csöpp szájalmat érez
Ön az én balsorsom felett:
Elhagyni nem fog engemet.

De mielőtt összevetnénk a két fordítást, lássuk az eredetinek nyers fordítását: „Én írok önnek. Mit is lehet többet mondani, mert tudom, az ön akaratától függ, megvetéssel büntetni engem. De ön, ha egy csöpp irgalmat is őriz (mutat) az én boldogtalan sorsom iránt, akkor nem fog elhagyni.“*

Amint látjuk, itt nincs sem az, hogy: „e lépéssel“, sem az, hogy: „szörnyűség“. S mégis, ennek ellenére is, őszintébbnek érezzük Mészölyét. Figyeljük meg, mennyivel öntudatosabb Tatjana ebben a sorban: „... Szörnyűség ez — / Mást nem lehet rá mondanom.“ mint Bérczynél: „... e lépéssel / Mondhatok e egyebet?“. Bérczy Tatjánája széttárja kezeit, hogy íme: „Hibás lépés ez, de hát meg akarlak kaparintani.“

A Mészöly-fordította szövegben nem leplez Tatjana semmit, őszintén megmondja, nyíltan, hogy szörnyűség az, hogy ő ír Eugénnek. Bérczy sorait inkább egy nagyvárosi démon mondhatta volna, mint egy öntudatosodó, egyszerű, romlatlan, de bizonyos mértékig gyermeki falusi lány. Azonkívül az utóbbi fordításban a sorok spontán, maguktól egyszerűek. Az előbbiben ott van egy kínlódásra utaló rím: „(... szikrája kel / ... nem hagy el)“. Ez a „kel“ — „el“ rím sokat elárul.

* Készületet mondok Pataki Szilveszternek a fordításnak eredetivel való összevetéséért.

De a továbbiak során is, mennyivel őszintébb a lány Mészöly-nél, mint Bérczynél, akinek fordításában így hangzik Tatjana bizonyos értelmű mentegőzése:

Higgye, hallgattam volna mélyen
S ön szégyenem és mostoha
Sorsom nem tudja meg soha:
Ha van csak legkisebb reményem,
Ha önt bár ritkán láthatom.

Ennek nyers fordítása így hangzik: „Kezdetben hallgatni akartam, Higgye el: az én szégyenemet nem tudta volna meg soha, hogy ha én remélhettem volna, bár ritkán, hetenkint egyszer a mi falunkban látni önt.“

Látszik ebből, hogy Tatjana egyszerű, egy kicsit még bizonytalan, de magát már mint nőt is becsülő vidéki lány, nem pedig már egy sok szerelmet próbált nő.

Mészöly fordításában megtaláljuk Tatjana igazi jellemét.

Tovább hallgatni, ezt akartam —
És higgye, hogy e szégyenem
Ön meg nem tudja sohasem,
Ha reménységem volna abban,
Hogy még falunkban láthatom...

Bérczy fordításának ez a része több is, egy sorral, feleslegesen ismételteti, variálja a szavakat. Bérczy Tatjánája hallgatott volna, hogy Eugén szégyenét és mostoha sorsát ne tudja meg. „Szégyent“ is és „mostoha sorsot“ is emleget Bérczy, holott az eredetiben csak „szégyen“ van. Nem egyszerű és romlatlan női hang ez Bérczynél, hanem raffinált fokozása a dolgoknak, csak hogy a férfi mégjobban méltányolja a nő cselekedetét s így hálójába jusson. Mennyivel egyszerűbb ez a modern fordításban és mennyivel inkább a valóságot tükrözi vissza: „(És higgye hogy e szégyenem / Ön meg nem tudja sohasem)“. Büszke fölkiáltás van ebben a szóösszetételben: „És higgye...“. Mintegy odaveti Tatjana ezt Eugénnek. Az eredetiben is így hangzik ez (Higgye el), nem pedig lágyan, szinte kérés formájában. Azután: „Ön meg nem tudja sohasem“. Ebben nincs semmi fölösleges szóáradat. Ezt csak egy olyan nő mondhatta, aki biztos abban, hogy akinek mondja a szóbanforgó dolgot, nem tudhatta volna meg soha. Míg Bérczynél úgy érezzük, hogy ez a „Sorsom nem tudja meg soha“ — azt akarja kifejezni, hogy a lány sejtetni engedi a férfinak, hogy mindenképpen meg tudta volna azt, amit látszólag titkolni igyekezett. Mészölynél kemény és egyszerű, de őszinte és valóságos Tatjana.

Nem megyünk végig minden soron, mert ez feleslegesen hosszabbítaná tanulmányunkat, hiszen mindegyik sor vizsgálatánál erre az eredményre jutnánk. Azonban azokat a sorokat megvizsgáljuk, amelyekben leginkább megnyilatkozik a két Tatjana közötti különbség.

Főlöslégesen és a valódi Tatjánát meghamisító módon érzélgős és démonias Bérczy falusi leánya ott, ahol arról beszél, hogy már régen és ismeretlenül is szerette Eugént.

Meg-meg jelentél álmaimban,
Kedves, mint ismeretlen már.
Szemedben a varázs-sugár
Lebűvölt, hangod óh mi gyakran
Csendült meg lelkem anda mélyén...
Nem ez, nem álom volt! — Belépvén,
Rád ismertem s döbbenő
Szívem titkon súgá: ez ő!
(Bérczy)

Rég megjelenetsz álmaimban,
Nem ismerfen szerettelek
S bűvös szemed igazgetett,
Hangod hallottam égve kínban.
Álom?... Nem álom, hihető,
Hisz', hogy beléptél küszöbünkön,
Rád ismertem, döbbenve, rögtön
S égő szívem szólt így: Ez Ő!
(Mészöly)

E rész eredeti, nyers fordítása: „Te az én álomlátásaimban megjelengettel láthatatlanul. Noha láthatatlan voltál, te már kedves voltál nekem. A te csodálatos (különös) tekinteted lesújtott engem. Lelkemben a te hangod már régen felcsendült... nem, nem is álom volt, alighogy beléptél, abban a pillanathban felismertelek. Egészen elernyedtem, lánggra lobbantam és gondolataimban szóltam: ez ő.”

Teljesen érzélgős, romantikus Tatjana az első fordításban. Abban „lebűvölte“ az Eugén szeméből jövő „varázs sugár“ s hangja „megcsendült“ lelkének „anda mélyén“. Puskin sem ír erről így, egyszerűen mondatja Tatjánával: „Lelkemben a te hangod már régen felcsendült“. Bérczy fordításában nem egy, az adott társadalmi viszonyok között már öntudatosodó nő szavai ezek, hanem egy biedermeier cicáé. „Az öntudatosodó, de romlatlan falusi lány őszintén és nyíltan tárja fel azt, amit érez s nem borítja be szirupos papírral. „(S bűvös szemed idézgetett)“. Tartozunk az igazságnak és a tárgyilagosságnak annyival, hogy megmondjuk, a következőkben (Hangod hallottam égve kínban) Mészöly fordítása sem fedi az igazságot, s nem adja vissza pontosan az igazi Tatjánát. Bérczy az akkori, Mészöly a mostani nyelvi-közhely-kincsel fordította le ezt a sort.

Ha két részre osztjuk az előbb idézett verssorokat, láthatjuk, hogy a modern fordítás elhagy az első sorokból egyet, nem szól Tatjana lelkének „anda mélyéről“, de ott, ahol érzi a fordító, hogy szükség van arra, bővít egy sorral. S ez a csere föltétlenül előnyére vált Mészöly fordításának: „Álom?... Nem álom, hihető / Hisz', hogy beléptél küszöbünkön / Rád ismertem döbbenve, rögtön / S égő szívem szólt így: Ez Ő“ / Így szól az első fordításban a második rész s hasonlítsuk csak össze, mennyivel költőietlenebb és művészi-etlenebb Bérczy átültetése: „Nem, ez nem álom volt! — Belépvén / Rád ismertem s döbbenő / Szívem titkon súgá: ez ő!“

Főlösléges tovább boncolgatnunk a két fordítás-adta Tatjana levelet, mindenütt csak arra jutnánk, ami már az elmondottakból is következik. Bérczy éppen azzal, hogy korának szalónjaiban divatos társalgási modorban s nem azzal a nyelvvél fordította le az Anyegin-t, amellyel kellett volna, teljesen meghamisította Tatjánát. Nagyvári dámát csinált Tatjánából, nem vette észre azokat a társadalmi szeröket és körülményeket, melyek lehetetlenné teszik a leány ilyen

értelmű beállítását. Tatjana nem annak a társadalmi mozgalomnak-törekvésnek, illetőleg nagyobbrészt csak vágnak a kifejezője Bérczynél, miszerint a nő már öntudatosodik, egyenlő fél akar lenni egy szerelmi kapcsolatban, hanem hamis, már a kapitalizmus korában élő Tatjánát mutat be.

S azt, hogy az általunk említett törekvés, illetőleg vágy, nem csak egyetlen-egy rapszódikus nőnek az egyénieskedése, bizonyítja Tatjana hangjának szelidsége. Ha ily értelmű egyénieskedéssel állnánk szemben, akkor Tatjana hangja élesen önző lenne s távol állana még a legkisebb őszinteségtől is. Ebben az esetben Tatjana egy bármi áron felfelé törekvő nő lenne. S ha így látnánk Puskin hősnőjét, még Bérczynél is nagyobb tévedésbe esnénk.

Tatjana sokáig nem kap választ, de azután találkozik egyszer Eugénnel. A férfi itt visszautasítja őt, mondván, hogyha családapának született volna, őt választja. De tudja, hogy házasságuk szenvedés lenne, mert a megszokás miatt a Tatjánához fűződő szerelme elszállana. Azután említi és részletezi, hogy milyen szomorú az elhagyott nő sorsa. Végül azt mondja Tatjánának, hogy az ő szerelme is elmúlik s majd megszeret másvalakit. Eugén később egy párbajban megöli költő-barátját, ki Tatjana húgának, Olgának udvarol. Tréfából foglalkozni kezdett Eugén Olgával s ebből származott a félreértés a két barát között. Tatjana közben tovább is szereti Eugént, aki elköltözik a faluból. A továbbiak során Tatjánát férjhez adják Moszkvában egy herceghez. Itt él, fényes úri dáma lesz belőle s ekkor újra találkozik Eugénnel, aki most szerelemre gyullad Tatjana iránt. Ekkor Tatjana nem akarja már észre venni, habár még mindig szereti Eugént. Ezért levelet kényszerül írni, ez egyszer Eugén. A válasz most is késik s mikor a férfi már nem bírja elviselni a bizonytalanságot, felkeresi Tatjánát. Amint belép a szobába, meglátja, hogy a lány előtt az ő levele van, ami fölött „könnyét titkon önti”. (Mészöly fordítás) Így meglátja azt is, hogy a hideg hercegnőből újra a régi Tatjana lett. Ezután térdreborul előtte s ekkor kezd Tatjana beszélni hozzá. Az érthetőség kedvéért most itt ismét elmondjuk szavainak rövid tartalmát.

Emlékezteti arra, amikor visszautasította őt Eugén s figyelmezteti, hogy most épp oly türelemmel hallgassa végig, mint ahogy akkor ő tette. Említi, hogy szerette akkor, de ennek a vége oktatás lett. S ezután jön az a rész, ahol Tatjana öntudatosodása beigazolódik. Kérdi, hogy miért üldözi itt szerelmével, amikor a faluban feléje sem nézett. Talán azért, mert most magas körökben forog, vagy azért, mert gazdag, mert a férje kitűnt a csatában s most pártolja őket az udvar? Vagy hogy ez az eset Eugént híres nőcsábász hírébe hozza? Nem, fájts neki az oktatás sem annyira, mint most ez a megalázkodó levél s a könnyek. Unja ezt a pompát — mondja tovább — visszavágyik a faluba. Lehetett volna boldog is, de ezzel a házassággal eldőlt a sorsa, mert most már hű marad férjéhez.

Kétséges lehetne Tatjana öntudatos volta, ha Puskin művében és Mészöly fordításában is így hangzana, ahogy az előbb. De itt csak a tartalmat igyekeztünk visszaadni. A két fordítás összehasonlítása során kitűnik majd Tatjana öntudatossága, illetőleg meglátjuk

majd, mennyire sikkadt ez el Bérczynél. Tatjana Eugénhez intézett szavainak csak azt a részét vizsgáljuk meg, amelyikben az öntudatos nő domborodik ki, illetőleg amelyikben elsikkad.

Magányos kis falunkban nemde,
Hol rólam senki sem beszélt,
Őn a szerény lyánt fel se vette —
Mi gyújt most önben szenvedélyt?
Mért üldöz ily kitartón véle?
Talán mert magas körben élve
Körülem pompa s fény ragyog?
Mert dús, előkelő vagyok?
S férjem kitűnven a csatában,
Az udvar. kezét élvezem?
Avagy talán mert szégyenem
Zajt űtne majd a társaságban,
S hízelgne önnek a beszéd,
Mely diadalát hordja szét?

Sírnom kell... Oh, ha nem feledte
A régi Tanját, higgye meg:
Szigorú hangja, büszke tette,
Feddő leckéje, a hideg,
Inkább kinyerte becsülésem,
S bár akkor fájva-fájt, de mégsem
Sértett úgy, mint e szenvedély,
E könny, e hozzám írt levél.
Őn akkor szánta ifjúságom,
S kíméletesen bánt velem...
De most — miért van e helyen?
Mért kell önt lábaimnál látnom?
E szív, ez ész, ily hevület
Kicsinyes rabja mint lehet?
(Bérczy)

Mikor ott éltem, kinn a pusztán,
Mint a' világtól fel se vett:
Meg nem tetszettem — most meg aztán
Hogy üldöz folyton engemet
Érdeklődést mért keltek önben?
Mert itt forgok, magas körökben
S a társaság, hol benn vagyok,
Tisztel, mint úrnőt, gazdagot?
Mert harctéren kitűnt a férjem?
S az udvar bennünket kegyel?
Mert nagy körben terjedne el,
Ha botrány érné most személyem
S a társaságban hírlenék
A nagy nőcsábító nevét?

Sírok... Ha még eszembe jutna
Az ön Tanyája hogy ki volt,
Annyit felőlem tudva-tudna,
Hogy a' mikor nekem papolt
Oly hidegen és oly keményen:
Nem fájt az úgy közel se' nékem,
Mint ez a sértő szenvedély
S a könnyei s ez a' levél.
Az én leány-ábrándjaimban
Őn egykor kímélt engemet,
Tapasztalatlan lelkemet.
De most... lábamhoz esve itt van!
Az erős szív, a hideg ész,
Most ilyen gyengeségre kész?
(Mészöly)

S most nézzük rögtön az eredetit: „Akkor — nem igaz-e? — pusztában, távol a hiú beszédőtől nem tetszettem önnek... Hogy van az, hogy most üldöz engem, miért most vesz észre? Nem azért-e, mert a magasabb világban vagyok most köteles forgolódni, mert én gazdag vagyok és ismert, mert a férjem a csatákban van kitűnve s mert az udvar ezért bennünket kényeztet? Nem azért-e, mert az én szégyenemet most mindenki észrevenné s a társaságban ez önnek csábító tiszteletet hozna? És sírok, ha az ön Tanyáját még nem feledte volna el eddig, úgy tudja meg: civódásának a szúróságát, hideg, szigorú beszédét, ha még hatalmamban lenne az, többre becsülném e sértő szenvedélynél, ezeknél a leveleknél és könnyeknél. Az én ábrándozásom iránt legalább sajnálkozással volt, egykor s éveim iránt legalább tisztelettel, de most! — mi hozta az én lábaim elé, kicsoda kicsinyesség!... hogyan lehet a maga szívével és eszével kicsinyes érzelmenek rabjává lenni.

Mintán itt áll előttünk a két fordítás s az eredeti nyers fordítása, nézzük meg, mennyiben hamisította meg Bérczy az igazi Tatjánát?

Az ő fordításában egy szentimentális nő reminiscenciáinak és szenvedéseinek tűnnek Tatjana szavai, nem pedig egy öntudatos nő mondatainak.

Az első sorokban, a falura emlékezés során, révedező szemű, összeroskadó nőt látunk magunk előtt, míg Mészöly Tatjánára máris vádol! Bérczy fordításában ez enyhe hangú neheztelésnek tűnik, kisebbíti itt magát a nő: „(Őn a szerény lyánt fel se vette)“. Mészöly a valóságos Tatjana hangját adja vissza, élesen vágó mondatokkal. „Meg nem tetszettem“. S mennyire egy nagyvilági nő hízelgő szavainak tűnnek a Bérczy fordítás ezen szavai: „Mi gyújt most önben szenvedélyt?“ A modern fordításban ez így hangzik: „... most meg aztán, hogy üldöz folyton engemet!“ Határozott elutasítása ez Eugénnek, hiszen nem méltó Tatjana szerelmére. Felelősségre is vonja Eugént, kérdés formájában: „Érdeklődést mért keltek önben?“ Gyanúsító kérdés ez, valami gyanú lappang Tatjana szavai mögött. Bérczy szalónhölgye büszke bizonyos mértékig még most is arra, hogy a férfi kitartóan üldözi: „Mért üldöz ily kitartón véle?“ Ha összehasonlítjuk az eredetivel, látjuk, hogy annak még nyers fordítása is gúnyos. Ez a gúny már az első mondatban megviláglik (nem igaz-e?), de folytatódik is: Nem azért-e? stb. A következő sorok azután a múlt századbeli fordításban ellaposodnak egy érzékeny hangú évődéssé. A nő itt tudtára akarja adni még egyszer az előtte térdeplő férfinak, hogy kicsoda is ő voltaképp. (Tán mert magas körben élve... stb.). Ha ebből a hangnemből következtetnénk a jelenet végére, azt kellene hinnünk, hogy a végén Tatjana kisírva magát, boldogan omlik majd Eugén karjaiba. Ellenben Mészöly fordításában Tatjana szavainak öntudatos emelkedettsége van, mintegy élesen mondja ezzel, hogy ő a kis faluban is az volt, aki most. E sorok mökül és a Mészöly-fordítás hangneme mögül pontosan kiviláglik Tatjánának az az érzése, hogy a férfi nem önmagáért, a saját egyéniségeért közeledik hozzá most s nem úgy, mint egy egyenlő értékű emberhez, hanem az általa felsoroltak miatt. S ez mélyen sérti az öntudatosodott nőt: Tatjánát.

Azonban ennél a résznél mind a két fordítás elsikkasztott valamit. Bérczy ezt írja: Tán, mert magas körben élve... stb., Mészöly pedig így fordította: Mert itt forgok magas körökben... stb. Az eredetiben Puskin viszont ezt mondatja Tatjánával: Nem azért-e, mert a magasabb világban vagyok most kötetlen forgolódni? Tehát Tatjana kényszernek érezte az udvari körökben való forgolódást. Egyszerű, egészséges vidéki lány volt, aki nem érezte jól magát a byronizmusban; a mal du siècle-ben szenvedő cinikus városban. Tatjana s így a falu, várossal való szembenállása itt világosan megmutatkozik. Kényszernek érzi ezt, nem szívesen tartózkodik ott. Érthető ez, hiszen a romantika hatására az érzelmű, ami haladó, már fellázadt a vidéki Tatjánában, a városban található racionalizmussal szemben, amely racionalizmus haladásellenes. S Tatjánának ezt a kényszerérzését mindkét fordítás elfelejtette visszaadni.

De menjünk tovább. Határozottan nagyvilági nő nyilatkozik meg a Béczy-fordítás következő soraiban is: „S férjem kitűnven a csatában, / Az udvar kegyét élvezem“. Ő, a nagyvilági mondain nő, aki az udvarban forog, ő élvezi itt az udvar kegyét s a férfi figyelmét föl is hívja erre. Ellenben Mészöly Tatjánája nem emeli ki magát, többes számban beszél: / „Mert a harctéren kitűnt a férjem? / S az udvar bennünkét kegyel?“. / Láttuk az eredetiben is többszámúban beszél Tatjánája, aki éppen a várossal való szembenállása miatt nem emelheti ki magát és nem nevezheti magáénak az udvar kegyét.

Emlékezetébe idézi Tatjánája Eugénnek, hogy mi történt akkor, miután a levelet megírva, találkoztak. Mészöly ezt is élesen és vádoló formában fordította le: / „Annyit felőlem tudva-tudna / Hogy a mikor nekem papolt / Oly hidegen és oly keményen: / Nem fájt az úgy közel se nekem / Mint ez a sértő szenvedély / S a könnyei s ez a levél“. Béczy ellenben ezt így is lágy, megbocsátó engesztelés hangján adta vissza: „Szigorú hangja, büszke tette / Feddő leckéje, a hideg, / Inkább kinyerte becsülésem / S bár fájva-fájt, de mégsem / Sértett úgy, mint e szenvedély / E könny, e hozzám írt levél“. Béczy Tatjánája azt mondja, hogy „Inkább kinyerte becsülésem“, míg Mészölyé itt sem enged: „Nem fájt az úgy közel se nekem“. Inkább becsülte az első fordításbeli Tatjánája Eugént, noha az igazi lány semmiesetre sem becsülheti. Ugyanis abból, hogy „Inkább kinyerte becsülésem“, arra lehet következtetni, hogy ha valami keveset is, de becsüli Eugénnek még ezt a tettét is. Holott az igazi Tatjánája öntudatos, nem becsülheti azt, akinek át lát fondorlatán, aki nem méltó hozzá. Mészöly fordításában kiderül, hogy Tatjánája tudja azt, hogy ő is egy értékes, egyenrangú ember, nempedig egy örökké megbocsátani kész szolga. Ha megnézzük az eredetit, az teljes mértékben alátámasztja az imént elmondottakat. Azt mondhatja ott Puskin Tatjánával, hogy akkor, „ha még hatalmamban lenne“... , ha még benne lenne, ha még érzelmileg emlékezne arra a hideg, szigorú beszédre, akkor is többre becsülné azt, mint ezt a megalázkodást. Tehát többre és nem inkább becsülné ezt Tatjánája. Sokkal hívebben fejezi ki Mészöly ezt azzal, hogy: „Nem fájt ez úgy közel se nekem“.

Nem idéztük azt a részt, ahol Tatjánája megvallja Eugénnek a továbbiak során, hogy még mindig szereti. Mészöly Tatjánája nyugodtan megteheti ezt, nyugodtan föltárhatja, egyszerűen és romlatlanul, de őszintén, hogy mit érez, mert tudja, hogy nem fogja Eugén szerelmét viszonzni. Ennek a romlatlan falusi leánynak pusztán öntudata és büszkesége nem engedte, hogy egy adott helyzetben, mely helyzet is kötelezővé tette voltaképpen ilyen magatartásra, azt, hogy egy hozzá nem méltó férfi szerelmét konkrétan viszonzza. Anyegin éppen egy kissé kétszínű tetteivel vált méltatlanná Tatjánája szerelmére, hiszen akkor, amikor, mint egyszerű vidéki lány jelent meg előtte, Eugén semmi jelét nem mutatta a szerelemnek. Ez a nő már nem alárendelt, mindig engedelmeskedni kész öntudatlan leány, hanem igenis, már mint nő öntudatosodott, egyenrangú személy.

S Béczy biedermeier-nyelvű és hangú, érzélgős fordításában Tatjánának éppen ez, a haladó jellege tűnt el. Béczy reáarakott egy

csomó érzelgős sallangot Puskin e realista remekművére, s ezzel hamisította meg. S ezeknek a megmásító ballasztoknak köszönhető, hogy Bérczy biedermeier fordítása belepopta magát az ily érzelgős jelzőket és szavakat még mindig szívesen olvasó kispolgárság szívébe. De nekünk ma már mást kell észrevennünk Puskin remekművében. Érdektelen a mi szempontunkból s felesleges, sőt meghamisító ez az érzelgős nyelv, ami nagyvilági nővé változtatta, tehát meghamisította Tatjánát. Nekünk az akkori társadalomban megtalálható és a Puskin által ábrázolt társadalmi valóságokat, törekvéseket kell észrevennünk. Az igazi Tatjana érdekes és lényeges a mi számunkra, mert előre mutató típus. S ennek a típusnak és társadalmi valóságnak művészi módon történt ábrázolása az, ami gyönyörködtetésre készlet bennünket.

Most már világosan áll előttünk, hogy Bérczy fordításában mi-ként sikkadt el a már öntudatosodó és így előre mutató női típus. S okvetlen szükséges volt ezt megmutatni ma, amikor Puskin születésének 150 éves évfordulóját ünnepeljük s amikor ebből az alkaiomból a magyar népi demokrácia kétkötetes, olesó Puskin-kiadványt ad a dolgozók kezébe. Szükséges volt mindezt bemutatni, mert hiszen a magyar olvasóközönség Puskinat az Anyegin Eugén e. versesregényén keresztül ismerte és szerette meg. Így hát minden olvasó először ennek az alkotásnak az elolvasásához kezd s lehetetlen helyzet volna, ha még most is a meghamisított Tatjana állana előtte.

Harmadszor talán azért volt szükség mindezek elmondására, mert a könyvnapra megjelent kötetben az „Anyegin Eugén“, Bérczy Károly fordításában olvasható.

BÉCSI TAMÁS

AZ ÚJ NEVELÉS HŐSE

Tíz évvel ezelőtt, 1939-ben halt meg *Anton Szemjonovics Makarenko*, a szocialista pedagógia legnagyobb egyénisége, *Az új ember kovácsa*, az *Igor és társai*, a *Pedagógiai tanulmányok* írója, a *Gorkij* és a *Dzerzsinszkij* telepek megszervezője.

Az első világháború pusztításai és az októberi forradalom után a Szovjetunióban aggasztó, leírhatatlan körülmények között rengeteg fiatal csavargó fengette életét országutakon csavarogva, lopásból és koldulásból élve. Az akkori fiatal szovjet-államnak hatalmas gondot okozott ezeknek az otthontalan, elvadult gyermekeknek, a *bezprizornyikoknak* összegyűjtése és hasznos szocialista emberré való faragása. Makarenko volt az első szovjet pedagógus, aki ezt a feladatot elsőnek és legeredményesebben vállalta.

A magyarul már régebben megjelent *Új ember kovácsa*-ban regényszerűen a maga küzdelmeit mondotta el Makarenko. 1920-ban Póltava mellett szervezte meg a Gorkij telepet egy félig rombadőlt épületcsoportban, amely valaha javítóintézet volt. A legnehezebb években, a gazdasági leromlás és ínség idején, együtt fázva és éhezve növendékeivel,